

ներ դժբախտ ըրաւ և Ազգը զրկեց թերևս մեծագոյն կտակներու բարիքներէ — թէև լսած ենք, ինչպէս ըսինք, որ կտակ ունեցած ըլլայ:

Ունճեան այս վերջին տարիներու մէջ իբր թէ քաշուած էր Պատրիարքարանի գործերէն ժողովականի հանգամանքով: Բայց ոտքով ձեռքով մէջն էր հեռուէն, ստէպ օգտակար, երբեմն ալ աւելորդ կերպով: Իսկ ուղղակի մէջն էր Սանասարեան Վարժարանի և Դպրեվանքի Խնամակալութիւններուն: Դպրեվանքի համար այլ ևս չէր առատաձեռնեցաւ առաջուան պէս: Դպրեվանքի մատակարարութիւնը փոխանակ բարձր պահելու, ինչպէս կընէր իր առաջին տարիներու մէջ՝ առատացնել դպրեվանքի հասոյթը, կը բաւականանար միմիայն անհրաժեշտը լրացնելով վարել ատոր մատակարարութիւնը: Այս դրութիւնը բաւականին նեղը ձգեց Դպրեվանքի մատակարարութեան ճիւղը, սկսաւ աղղել բարոյականի ալ վրայ, և Դուրեան Սրբազան՝ Աբիկ էֆ.-ի հետ գէշ չըլլալու համար այն աստիճան համակերպեցաւ, որ այս անտանելի կացութեան դարման մը գտնելու համար հրաժարեցաւ Դպրեվանքի Փոխ-Վանահայրութենէն և Վերատեսչութենէն:

Ունճեան այս վիճակին մէջ կը թողու Դպրեվանքը, որուն հետ ամենէն աւելի կապուած և յիշուած է իր անունը: Բայց հաւանական է, որ իր կտակը նոյն իսկ Դպրեվանքի համար եղած ըլլայ: Մեր այս միակ կրօն. ուսումնական հաստատութիւնը կը վայելէ իւր եղբօր ալ խնամքը, և կը յուսանք ինչպէս և կփափագինք, որ աւելի գործնական, հետևաբար՝ աւելի օգտակար ապագայն:

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻՑ

Մեծարգոյ Հայր Խմբագիր

Անցեալ 1904 թ. «Լուծայի» № 5-ում իւր ժամանակին լոյս տեսաւ և «Մարգիս Արքեպիսկոպոս Զաւալեանի նամակը Խալիպեանին» երջանկայիշատակ Ներսէս Վ կաթողիկոսի մահուան առթիւ: Նամակիս հրատարակիչ պ. Ծ. Շահազիզը դուրան կցում է մի ընդարձակ ծանօթութիւն, ուր ի միջի այլոց, խօսելով Ներսէսի և Մատթէոս արքեպիսկոպոսի յարաբերութիւնների մասին, ասում է թէ «այդ բոլորի հետևանքը լի-նում է (իբր թէ) մի տեսակ սառնութիւն տէրութեան և կաթողիկոսի յարաբերութիւնների մէջ» և թէ այդ պատճառով

նոր Կայսեր (Ալեքսանդր II-ի) Թագադրութեան հանդիսին հրաւիրուած է ներկայ լինելու Մատթէոս սրբազանը, իսկ կաթողիկոսին, պատրուակ բռնելով նորա ծերութիւնը, առաջարկուած միայն ներկայացուցիչ ուղարկել իւր կողմիցս:

Նոր-Նախիջևանի պատմութեան անխոնջ հեղինակի վերջին խօսքերը թէ և ճշմարիտ են միանգամայն, սակայն կարօտ են մի այլ լուսարանութեան: Նախ և առաջ կնկատենք, որ այս դէպքում տէրութիւնը մեղք չունի բնաւ. նորա և Ներսէս V-ի յարաբերութիւնները բարեկամական էին և խիստ կորրեկտ. և Թագադրութեան չհրաւիրուելու պատճառը Լազարեանք եղան նորա վաղեմի բարեկամները՝ Պարզենք այդ առեղծուածը: Լազարեան ճեմարանի մատենադարանում պահուած են հարիւր տասնհինգ անագին մատեաններ (ֆօլիանտ), որոնք բովանդակում են իւրեանց մէջ Լազարեանց պերճ տոհմի անհուն գրագրութիւնները զանազան պետական, պաշտոնական և մասնաւոր անձանց, որպէս քաղաքների ու հասարակութիւնների հետ, թէ Ռուսաստանից, և թէ օտար և հեռաւոր երկիրներից: Այս նամակների մէջ իւրեանց բանակութեամբ աչքի են ընկնում Ներսէս արքեպիսկոպոսի, յետոյ կաթողիկոսի գրութիւնները, որոնք կազմում են ամբողջ, համարեա, հատորներ, գրուած Թիֆլիսից, Նոր-Նախիջևանից, էջմիածնից, Քիշնևից Յովակիմ աղա Լազարեանին, նորա երկու որդւոց Յովհաննէս և Նաչատուր Լազարեաններին մանաւանդ այս վերջինս և սորա նշանածին: Յիշեալ բոլոր մատեանները միով բանիւ կոչուած են Դիւան Լազարեան տոհմի (Архивъ фамилиѣ Лазаревыхъ): Ճեմարանիս արդի պատուաւոր հոգաբարձու իշխան Ս. Աբամելիք-Լազարեանի յանձնարարութեամբ նորա տոհմի դիւանի բոլոր հայերէն գրութիւնները երեք տարուայ ընթացքում ինձ յաղեցեալ առանձին նկարագրել իշխանի համար, որ մտադիր է ապագայում լոյս ածել դիւանի յիշատակարանները, իւր յատուկ ընտրութեամբ, հայերէն բնագիրներին զուգընթացաբար հետեւելու են նոցա ողուներէն թարգմանութիւնները: Այս դիւանից մտադիր էին քաղուածներ անել հանգուցեալ հնագէտ Ա. Երիցեանցը և Կ. Նզեանցը, որ անցեալ տարի ժամանելով Մոսկուա մի օր պրօֆ. Գր. Նալաթեանցի տանը, մեր ներկայութեամբ, սպառնում էր մեզ բարեկամական խօսակցութեան մէջ ասելով՝ որ եթէ մեր ճեմարանը չի հրատարակի դիւանիս Հայոց նոր պատմութեան վերաբերեալ նիւթերը, ինքն Նզեանցը ազգային լուսաւորութեան պ. միւնիստրի միջնորդութեամբ բերել կտայ Ս. Պետերբուրգ մեր

գիւանի նշանաւոր մատեանները և անձամբ կգաղի այդ խնդրով: Մենք մեր կողմից պաշտպանում էինք այս գործում ձեմարանի ձեռներեցութիւնը յանձին իշխան Աբամելիքի Բայց վերահաս մահը արգելեց պ. Նզեանցին իւր դիտաւորութիւնը ի կատար ածելու: Մի պարզ գաղափար տալու համար հայ հասարակութեան ձեմարանի գիւանի մէջ ամփոփուած նութեան մասին, բաւական է միայն յիշել, որ Սիմէոն կաթողիկոսից յետոյ, բարձրագոյն շնորհած Հայոց ազգին հրովարտակները տրուած են Լազարեանց տոհմի անմիջական գործակցութեամբ: Ռուսաց Հայոց նորագոյն պատմութիւնը սերտ կապուած է Լազարեանց ցեղի պատմութեան հետ: Չկայ մի հայաբնակ քաղաք կամ հասարակութիւն, որ նեղը ընկած տեղում չդիմէր Լազարեանց աջակցութեանը, որոնք մի գարմանալի անձնուրացութեամբ բարեխօս էին լինում բարձր կառավարչական շրջաններում Հայոց համար. օրինակի համար Աստրախանից, Մոզդուկից, Ղզլարից, Թիֆլիզից, Նախիջևանից (հին և նոր) էջմիածնից, Ղրիմի քաղաքներից, Քիշնեւից, Գրիգորապօլից, Հընչեստ աւանից և այլ տեղերից: Աստրախանցիք խնդրում են Լազարեանցներին պաշտպանել տէրութեան առաջ իրանց մագիստրատի իրաւունքները, Մոզդուկիցիք՝ գաղթած լինելով Դերբենտի կողմերից, գանգատում են թէ տեղական իշխանութիւնը նրանց կազակ դասակարգի մէջ է գրել, հարկադրելով իրանց հաշուով զինուել և ձի ունենալ, մինչդեռ իրանք միշտ խաղաղ երկրագործ են եղել, անսովոր ու անվարժ գէնրի գործածութեան, Ղզլարցիք գրում են թէ տեղական իշխանութիւնները նրանց նեղում են զանազան պահանջներով, ուստի նրանք ստիպուած են դեպուտատներ ուղարկել Ս. Պետերբուրգ և խնդրում են Լազարեանցներին աջակցել նրանց մայրաքաղաքում, ցոյց տալով ուր և ում դիմել. Թիֆլիզից իշխան Օսափ Բեհրութեանը իւր կազետ Բարսեղ որդուն (Вас. Ос. Бегутовъ) յանձնում է Յովակիմ աղայի հսկողութեանը, Նոր-Նախիջևանի, Ղրիմի և Գրիգորապօլի Հայերը բողոքում են Լազարեանցին՝ թէ Կազեօնիյ պալատը (Казенная палата) նոցանից պահանջում է գիրդայական վկայականներ ձեռք բերել առևտուրի իրաւունք ստանալու համար, այն ինչ Հայերը, իրանց բարձրագոյն շնորհած հրովարտակների վրայ յենուելով՝ հրաժարւում են կատարել այդ պահանջները. իսկ Գրիգորապօլում ոստիկանապետը միանգամայն փակել է տալիս Հայերի կրպակները և առևտուրը միառժամանակ իսպառ դադարում է. և Հայոց մագիստրատի անդամները պաշարում են Լազարեան-

ներին իրանց գանգատներով: Յիշեալ ոստիկանապետը, օգուտ քաղելով մերայնոց անել դրութիւնից, աւելի ևս կեղեքում է Գրիգորապօլցիներին. բայց երկու ամսից յետոյ յանկարծ գլխակոր արտաքսում է պաշտօնից, առանց աւելի բարձր պաշտօն ստանալու, ինչպէս այժմ ընդունուած է բիւրոկրատական շրջաններում: Գիւղիական խնդիրներում Լազարեանք աշխատում են համոզել մեր Հայերին, որ նոքա փոքր ինչ չափաւոր են իւրեանց պահանջները՝ առարկելով թէ, իւրաքանչիւր նպատակի պարտականութիւնն է որոշեալ պայմաններում համակերպուել տէրութեան և եթէ բոլոր քաղաքացիք խոյս տալով իրանց պարտականութիւններից, տուրքեր չվճարեն, այն ժամանակ պետութեան գանձարանը բոլորովին դատարկ կ'մնայ: Բայց այնուամենայնիւ Լազարեանք կարողանում են իւրեանց ազդեցութեան շնորհիւ Ս. Պետերբուրգում մեղմացնել դիւղիական խիստ պահանջները: Վրացիք Մոզդուկից, ու թիֆլիսից լսելով Լազարեանների մշտական աջակցութիւնը և հովանաւորութիւնը Հայերին, իւրեանց կողմից նոյնպէս դիմում են նրանց ու խնդրում, որ իրանց հովանաւորութիւնը տարածեն նրանց վրայ ևս. խնդիրքը յարգւում է Լազարեանների կողմից: Անցեալ դարու սկզբներում Ռուսաց Հայոց առաջնորդներն Յովհաննէս արքեպիսկոպոսը, Շփրեմ արքեպիսկոպոսը յետոյ կաթողիկոս միշտ վայելում են Լազարեան տոհմի խորհուրդները ու աջակցութիւնը, էլ չենք ասում իշխանազն Յովսէփ արքեպ. Արղութեանի մասին, որ սերտ բարեկամ էր կոմս Յովհաննէս Լազարեանի: Սոցա խորհրդով տեղի ունեցաւ Ղրիմի հայոց գաղթականութիւնը և Նախիջևանի հիմնարկութիւնը: Առաջին երկու սրբազանների միջնորդութեամբ Լազարեանները ճանաչեցին թիֆլիզում հաստատուած Վրաստանի Հայոց նոր առաջնորդ հանճարեղ Ներսէս արքեպիսկոպոսին և նորա հետ սկսեցին նամակագրութիւն, որ ժամանակով ահագին ծաւալ ստացաւ: Ներսէսը իւր բոլոր նամակները գրում է յատուկ իւր ձեռքով և զբաբար, վասնզի աշխարհաբարը տակաւին երկունքի մէջն էր գտնուում և նորա քաղաքացիութեան իրաւունքների մասին խօսք անգամ չէր կարող լինել այն ժամանակ: Լազարեան աղաներն էլ պատասխանում էին նոյն գրաբարով: Ի դէպ, Յովակիմ աղա Լազարեանի նամակները կարգալիս, իմ ձեռքս ընկաւ նորա ոտանաւոր խորհուրդները՝ գրած իւր խաչիկ (Христафоръ Екимович) որդուն: Յովակիմ աղայի երկու որդիք Յովհաննէս և Պաշատուրը ծառայելով արտաքին գործոց կօլլեգիայում սերտ յարաբերութիւններ էին պահպանում

դրանիկ մարդկանց բարձր բիւրոկրատիայի հետ և միևնոյն ժամանակ անընդհատ թղթակցութիւններ էին վարում զանազան սահմանակից քաղաքների մերազնէից հետ, որոնք հաղորդում էին նրանց պէսպէս քաղաքական լուրեր՝ վերաբերեալ Ռուսաց պետութեան, մանաւանդ Պարսից և Տաճկաց պատերազմներից առաջ և պատերազմական գործողութիւնների միջոցին։ Ներսէսը այդ թղթակիցների թւում առաջիններից մէկն էր շնորհիւ իւր բարձր դիրքին։ Նորան յաջողել էր գրաւել Կովկասի գլխաւոր հրամանատարների կատարեալ յարգանք ու սէրը սկսեալ պեներալ Ռոխաչեւից, Երմոլովից, Պասկեւիչից մինչև կոմս Վորոնցովն և իշխան Բարեատինսկին։ 1827 թ. Պարսից պատերազմից առաջ Երմոլովը նկատելով կովկասցի Հայերի ճարպիկութիւնը և շնորհը հասարակական կեանքի ամենայն ասպարէզներում և երկիւղ կրելով, թէ մի գուցէ երկրի բոլոր վաճառականութիւնը իրենց ձեռքը ձգեն ի վնաս միւս տեղացիների, սկսում է հնարել զանազան ծրագիրներ Հայերի գործունէութիւնը կասեցնելու դիտաւորութեամբ։ Աչալուքը Ներսէսը գործերի այս դրութեան մասին հաղորդում է Լազարեաններին, որոնք նորան պատասխանում են, թէ կառավարչական բարձր շրջաններում շատ էլ գոհ չեն Երմոլովից, որին փոխարինելու է շուտով Պասկեւիչը և նամակը գեներալ Բենկենդորֆի ձեռքով ուղարկում են Ներսէսին, որին ի դէպ յանձնարարում են այս գեներալին ընդունել սիրով և յարգանքով։ Նամակի վերջում նոքա յարում են՝ «այսօր բոլոր մինիստրները մեզ մօտ ճաշի էին»։

Վերջապէս Պասկեւիչը նոր զօրքով հասնում է Թիֆլիս և ծանօթանում է Ներսեսի հետ և միշտ խորհրդակցում է հետը Կովկասեան գործերի մասին։ Նոր հրամանատարի գալըստեան լուրը առնելով՝ Երմոլովը հիւանդ է ձևանում և չէ ընդունում Պասկեւիչին։ Ներսէսը գնում է, նորան էլ հրաժարւում է ընդունելուց, գալիս է, վերջապէս կոմս Դիբիչը և տեսնելով Երմոլովի դուռը փակ, բռնի ներս է մտնում և խիստ յանդիմանում Երմոլովին, որ, շուտով, դորանից յետոյ թողնելով իւր պաշտօնը վերադառնում է Մոսկուա։ Ներսէսը իւր նամակներում մանրամասնօրէն նկարագրում է պատերազմական գործողութիւնները արդի Երևանի նահանգում, Երևանի, Սարդարապատի, Էջմիածնի պաշարումը. առաջին երկուսը Ռուսներից, վերջինը պարսիկներից։ Ներսէսի գրութիւնները Լազարեաններին մասամբ լրացնում են, մասամբ էլ լուսաբանում պաշտօնական հաղորդութիւնները այդ պատերազմի մասին,

ուր ինքն ուղեկցում էր Ռուսաց զօրքին Պասկևիչի խնդիրքով։ Պատերազմից յետոյ, նախանձոտ Պասկևիչը չկարողանալով տանել Ներսիսի հեղինակութիւնը Կովկասում, ամեն կերպ աշխատում է հեռացնել նորան այն տեղից և թելադրում է կառավարութեան նշանակել նորան Բեսարաբիոյ Հայոց առաջնորդ քանի որ Գրիգոր արքեպիսկոպոս Զաքարեանի * յետոյ յիշեալ թեմը թափուր էր մնացել։ Կաթողիկոսին Ս. Պետերբուրգից առաջարկում են հանգուցեալ Գրիգոր սրբազանի տեղը նշանակել մի այլ բարձրաստիճան եկեղեցական և հասկացնում են, թէ Կայսեր ցանկալի կլինէր այդ պաշտօնում տեանել Ներսէսի նման մի փորձուած ու հմուտ արեւելեան գործերին անձնաւորութիւն, որից Ռուսիան նորանոր ծառայութիւններ է սպասում Ռուս-Տաճկական 1828—29 պատերազմի միջոցին։ Ներսէս, որ իւր յարաբերութիւնների մասին Պասկևիչի հետ միշտ տեղեկագրում էր Լազարեաններին, թէ և սկզբում չէր համաձայնում զնալ Բեսարաբիա, բայց լսելով կոմս Բենկենդօրֆի և Լազարեանների խորհուրդը, զնաց Քիշինև և այնտեղից խիստ բողոք գրեց Կայսեր Նիկոլայ Պաւլովիչին Պասկևիչի վրայ։ Վերջինս այդ միջոցին այն է 1829 թ. Դաւուբի ակերումն էր գտնւում Բալկանեան թերակղզում, իբրև գլխաւոր հրամանատար Ռուսաց բանակի, որ գործում էր Օսմանցոց դէմ։ Կայսրը Ներսէսի նամակը կոմս Դիբիչի միջնորդութեամբ ուղղեց Պասկևիչին, որին Դիբիչի բերանով խորհուրդ էր տալիս զգուշութեամբ վարուել առհասարակ այն ամենայն նշանաւոր Հայերի հետ, որոնք որևիցէ ազդեցութիւն ունին իւրեանց հայրենակիցների վրայ։ Նոյն թուականին խաչատուր Լազարեանն էլ, իբրև արտաքին գործոց կօլլեգիայի պաշտօնեայ, ուղարկուեցաւ Բեսարաբիա և Ռումինիա այնտեղի Հայոց շահերը պաշտպանելու և կարգաւորելու պատերազմի պատահարներից։ Զերմ հայասէր խաչատուր կամ խաչիկ աղան որի կրտսեր եղբայր զնդապետ Դազարոսը 40,000 Հայեր էր գաղթեցրել 1828 թ. Պարսկաստանից Ռուսաց սահմանները, հանգիստ չէր կարող մնալ Ս. Պետերբուրգում, քանի որ Հայերի վիճակը Բալկանեան թերակղզում անապահով էր պատերազմի երեսից։ Նա գնում է Քիշինև, Նասսա, Բուկարեստ և ամենայն տեղ ուսումնասիրում է մերախոց դրութիւնը և ձեռքից եկած օգնութիւնը հասցնում է նրանց իւր պաշտօնական ղեկքի շնորհիւ։ Նոյն դեւանի թղթերում մենք գտնում ենք

*) Սորա ազգականներից մի քանիսը տակաւին կենդանի են և բնակւում են Քիշինև։

նամականքն Հին-Ջուղայից, Բաղդադից, Երուսաղէմի պատրիարքից, Կ. Պոլսի ակաճաւոր հայերից, նոցա պատրիարքից, Վիեննայի Միխիթարեանց աբբահօրից, Վենետիկից, Արեւմտեան Եւրոպայի հայազէտ ուսումնականներն էլ չեն վրիպում Լազարեանների սրատես աչքից և մեծ նպաստներ են ընդունում նոցանից. Նէյման, Պետերման, Լանգլուա, էմ. Դիւլօռիէ, Բոսսէ զանազան խրախոյս և պատուէրներ են ստանում այս հռչակաւոր տոհմի անդամներից: Դիւլօռիէն Սաչեն աղալին իւր Ֆրանսերէն նամականքում մեծարում է Mr. Comte պ. կոմս տիտղոսով և հաղորդում է թէ Գաբ. Ալվազեանի աշխատակցութեամբ մեր հեղինակների երկերը թամգմանել է կամ տակաւին թարգմանում է ֆրանսերէն և ընդ սմին արտայայտում է իւր անկեղծ շնորհակալութիւնները տպագրութեան ծախսերի համար, որ Լազարեանները առատօրէն նուիրում էին նորան: Դարձեալ նոյն դիւանում մենք գտնում ենք բազմաթիւ նիւթեր Լազարեանների առևտրական ընդարձակ գործերի մասին. օր. Պերմքաղաքում երկաթի հանքերի և գործարանի մասին. Մոսկվայում նոքա ունէին ձեռակերտ կերպասների առաջին գործարանը. շատ են նաև ճեմարանի պատմութեան վերաբերեալ նիւթեր: Նրանց Լապտիգովա գիւղում իջևանել է Կատարինէ II կայսրուհին, դորա նկարագրութիւնը: Յովհաննէս Լազարեանը իւր արեւմտեան կալուածներում ընդունել է Աւստրիոյ Յովսէփ II կայսրին, որից ստացաւ կոմսութեան կոչումը, հրովարտակը այդ մասին պահւում է դիւանում: Էջմիածնի գահակալները Պարսից խաներին գոհացնելու համար միշտ դիմում են Լազարեանների առատաձեռնութեանը: Միով բանիւ այս պերճ տոհմը իրան միայն յատուկ վեհանձնութեամբ անդադար բարերարում են ամբողջ հայ ազգը, առանց մի ակնկալութեան վերջինս կողմից, եթէ պետական բարձր շրջաններում միտրիկցէ խնդիր է ծագում մի հայ հասարակութեան մասին, բարձրագոյն հրամայւում է հարցրել Լազարեանների կարծիքը այդ խնդրի մասին և ապա ընթացք տալ գործին կամ կարճել: Այն հարևանցի տեսութիւնից յետոյ դիւանի գործերի մասին, կարծեմ պարզ է ընթերցողի համար այն ահագին դերը, որ կատարել են մեր նոր պատմութեան մէջ Լազարեանները, որոնք ամենայն իրաւամբ կոչւում էին մերայիններից աղաներ (магнаты): Ահա այդ պանծալի տոհմի անդամներից մէկը Սաչատուր Լազարեանը մի օր դիմում է Ներսէս արքեպիսկոպոսին և թոյլտւութիւն է խնդրում պսակել իւր Աննա դուստրը իւր հարազատ քրոջ որդու Յովհաննէս Դեկանեանի (յետոյ ազգային լուսաւորութեան

նախարար կոմս Դելեանով) հետ: Ներսէսը մի ընդարձակ խրատական նամակով աշխատում է համոզել Սաչիկ աղային, յետ կենալ այդ դիտաւորութիւնից. վասն զի դա նախ՝ արեան մերձաւորութեան տեսակէտից հակառակ է Հայաստանեաց եկեղեցու կանոններին, երկրորդ մի այդպիսի բացառութիւն կարող է տեղիք տալոյ ցանկալի գայթակղութեան: Խ. Լազարեանը ականջ չէ դնում դորան և հարկադրում է վերոյիշեալ Մատթէոս արքեպիսկոպոսին հրաման տալ պսակելու սիրահար զոյգը և այսպէս տեղի է ունենում սառնութիւն Ներսէս V և Լազարեանների մէջ, որոնք արգելաուիթ են լինում կաթողիկոսի գալուն Մոսկվա Ալէքսանդր II թագադրութեան: Կովկասի նախկին փոխարքայ կոմս Վորոնցովը ի մխիթարութիւն կաթողիկոսին գրում է, թէ թագադրութիւնից յետոյ գալու է Թիֆլիզ նոր փոխարքայ իշխան Բարեատինսկին, որ թագաւոր Կայսեր կողմից բերելու է նորան մի նոր կայսերական շնորհ: Ինչպէս երևում է այս նամակից, Կայսրը իւր ափսոսանքն է արտայայտել, որ Ներսէս կաթողիկոսը իւր ծերութեան պատճառով չէ կարողացել ներկայ լինելու իւր թագադրութեան հանդիսին: Եւ այդ շատ բնական է, քանի որ կայսրը իւր ժառանգ լինելու միջոցին ճանապարհորդելով Կովկասում և նոր նուաճուած երկիրներում, բարեհաճել էր այցելել Ս. Էջմիածինը, ուր փառաւոր ընդունելութիւն գտաւ արքեպիսկոպոս Ներսէսի և բոլոր միաբանութեան կողմից. այս պատճառով կայսրը միշտ յիշում էր Ներսիսին:

Սաչիկ աղայի և Ներսիսի մէջ տեղի ունեցած միջնադէպքը չպիտի սառցնէր հայ հասարակութեան յարգանքը դէպի Լազարեանց տոհմը, թէև Գէորգ IV կաթողիկոսն էլ 1867 թ. ընդհարում ունեցաւ նոյն Սաչիկ Լազարեանի հետ: Վերջինս թոռն իշխան Սիմէոն Արամեիք-Լազարեանը իւր նախնեաց ահագին կալուածների հետ ժառանգել է նաև նրանց առաքինի վեհանձնութիւնը և բարեմասնութիւնները, որ հանդէս հանեց մեր վերջին եկեղեցական կալուածների և ուսումնարանների խնդրում, ոչ պակաս աջակցելով Վեհափառ կաթողիկոսի Ս. Պետրբուրգ ուղարկած նուիրակներին: Իբրև պատուաւոր հոգաբարձու իւր տոհմի հիմնած ճեմարանի, նա իւրաքանչիւր տարի ձեռքից եկածը անում է, հետևելով իւր նախորդների օրինակին: Այսպիսի անձնաւորութեան ներկայութիւնը մայրաքաղաքում շատ օգտաւէտ է ազգիս համար. այդ չպէտք է մոռանալ: Sapienti sat.

Մ. ՇՈՎՐԵԱՆ

Օգոստոս 24 ին 1905 թ.

Մոսկուա

Ք. Տ. Հանգուցեալ Կարապետ Եզեանցը, որ, իւր նախկին պաշտօնով ներքին գործոց նախարարութեան մէջ պարտական էր Լազարեանց, իբրև նրանց ճեմարանի սան, իւր բոլոր կեանքի ընթացքում իրօք հետևող է հանդիսացել իւր բարեբաւրներին, օգնութեան հասնելով թէ մասնաւոր անձանց և թէ զանազան հայ հասարակութիւններին։ Եզեանցի հոգին յօժար էր, բայց մարմինը տկար։ Կամիւ ասել նա չունէր Լազարեաններին իրաւական կարողութիւնը և բարձր գիրքը։ այդ անհրաժեշտ առաւելութիւնները տուած են իշխան Արամելիք-Լազարեանին։

Մ. Շ.

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍ

ԲԵՐԻՆԳԻ ՀՄԿԱՅԱԿԱՆ ԳԻՒՏԸ

Հիւանդ մարդկութիւնը նորից յուզուեց ամենավտանգաւոր աղէտներից մէկի յաղթութեան ցնցող լուրից, այն հիւանդութեան, որ ամեն տարի գերեզման է տանում հարիւր հազարաւոր մարդիկ։ Հոչակաւոր գիտնական Բերինգը, որի անունը կապուած է գիճտերիտի շիճուկի հետ, նոր միջոց է գտել թոքախտի դէմ։ Բերինգը գնացել է Փարիզ բժշկական ժողովին մասնակցելու։ Ժողովից առաջ գիմել է Matin-ի խմբագրութեան և իր գիւտի մասին կարճ տեղեկութիւններ տուել։ Ահա այդ տեղեկութիւնների էութիւնը։

Արդէն մի քանի տարի է, ինչ Բերինգը Մարբուրգին կից իր սեպական կալուածքում ունի 400 արտաչափ գետին։ Այդ տեղ արածում են նրա ձիաների երամները, կովերի, եզների և հորթերի հօտերը, որոնց վրայ Բերինգը շատ տարիների ընթացքում տուբերկուլեօզի վարակման և ահռելի հիւանդութեան դէմ կռուի հետ կապուած մի շարք փորձեր էր կատարում։ Այդ փորձերից երևացել է, որ վարակուլը լինում է մեծ մասամբ մանկութեան հասակում։ Վերևը յիշած փորձերը ոչինչ չեն ասում թոքախտի բժշկութեան մասին, այլ ցոյց են տալիս մանուկներին թոքախտով վարակուելուց պահպանելու անհրաժեշտութիւնը։

Այժմ գործը ըստ երևոյթին ուրիշ կերպարանք է ստանում։ Ահա Բերինգի բռները, որ առաջ է բերում Matin-ը։

Լումայ